

שעריה נעולים

ישיבת הגאון מהרא"י קוק ביפו

(תרס"ט – תרע"ד):

חזון ומעש

כל הזכויות שמורות
לארגון 'אור האורות'
ניסן תשע"ב
reiyaa@gmail.com

תודה לגב' בתיה פרלא על כמה מהתמונות המופיעות בחוברת זו, אשר לקוחות
מתוך הספר 'הלב הטוב שיצק ברזל' – יומן שירות מתועד של יעקב גולדמן.

נשמח לקבל חומרים נוספים הנוגעים לתולדות המוסד 'שערי תורה'

שעריה נעולים

ישיבת הגאון מהרא"י קוק ביפו (תרס"ט – תרע"ד): חזון ומעש

משה נחמני

בתקופת רבנותו ביפו הקים הרב קוק ישיבה חדשנית לבחורים מוכשרים אותם קיבץ אחד לאחד מרחבי הארץ והעולם • סדר הלימוד בישיבה היה נועז וחריג ועורר את התנגדותם של קנאי ירושלים • שש שנים פעלה הישיבה, שמעה יצא ברחבי העולם, למדו בה עשרות תלמידים, מיטב המורים לימדו בה, ובכל זאת איננו יודעים עליה כמעט מאומה • מי היו התלמידים ומה נכלל בתכנית הלימודים? • כיום הבניין חרב, שעריו נעולים, והתעלומה אופפת את המקום

מבנה 'שערי תורה'.
בקומה העליונה שכנה ישיבת-הבחורים

הקדמה

מפעלים רבים ונכבדים נזקפים לזכותו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק (תרכ"ה – תרצ"ה). בין הידועים שבהם: הרבנות הראשית לישראל, תנועת דגל ירושלים, ישיבת 'מרכז הרב', מכון 'הלכה ברורה', והצלת יהודים באמצעות הסרטיפיקטים. על חיי הרב ומפעליו נכתבו מאות ספרים ומאמרים מקיפים. האם ייתכן שישנו מוסד חשוב נוסף שיסד הרב אשר טרם נחקר באופן רציני, ולא עוד אלא שכמעט ונשתכח מן העולם?

למרבה הפלא, התשובה חיובית. 'שערי תורה', מוסד חינוכי מרכזי ביפו בראשית המאה הקודמת, עמד בניהולו ובהדרכתו הרוחנית של הרב קוק. המתחם, בשכונת נווה שלום בדרום-מערב תל אביב, כלל אגפים שונים שכל אחד מהם קנה ברכה לעצמו: תלמוד תורה לילדים, בית מלאכה לתלמידי הת"ת, בית התבשיל לעניים, שטיבל, ובתקופה מסוימת גם ישיבה לבחורים ואברכים. כל אלה היוו את המוסד המרכזי והחשוב ביותר ביפו של אותם ימים, אשר עמד במרכז החיים הדתיים בעיר.

עד היום לא נחקרו כראוי תולדותיה של ישיבת הבחורים¹. רוב ממשיכי דרכו של הרב לא שמעו על אודותיה, לבד אולי משמועות עמומות. גם חוקרים שהתייחסו לתקופת יפו (תרס"ד – תרע"ד) בחיי הרב, המעיטו בערכה של הישיבה, ולא קלטו את המהפכנות שבה ואת השפעתה הציבורית הרבה². זאת מפני שלא הקיפו את הנושא בכללותו מתוך כל המקורות כולם, אלא הסתפקו בנגיעות קלות פה ושם ובעיקר הסתמכו על ציטוטים (לעתים סותרים!) מאלה שקדמו להם מבלי לאמת את הדברים. הפלא שבשכחה גדל כאשר מתוך המחקר מתבררת הזיקה וההשפעה החזקה של הישיבה ביפו על יתר מפעלי הרב, שבאו בעקבותיה.

תלמוד תורה ובית מלאכה

ראשיתו של 'שערי תורה' בייסוד הת"ת בשנת תר"ן. המייסד היה הרב נפתלי הרץ הלוי זצ"ל, רבה של יפו. לאחר פטירתו, קיבל הרב קוק את הרבנות וכן את ניהול המוסד. הוא שיווה לו פנים רעננות המתאימות לרוח הדור החדש. החידוש המרכזי היה הקמת 'בית המלאכה': חלק ניכר מתלמידי הת"ת עסקו במשך שעות קבועות בכל יום בייצור ארונות ברזל, תחת הנהלתו של מר יעקב גולדמן ז"ל, ממקורבי הרב. באגרות ששלח באותם ימים הרב לתורמים, הסביר את חשיבותו של בית-המלאכה³:

"בת"ת שערי-תורה פה הוקמה ע"פ הרשאתי מחלקה למלאכה, והיא הולכת ומתגדלת, ואקוה שתתן כבוד לשלומי אמוני ישראל, להודיע לכל, שהננו חפצים בבנין הארץ המעשי. עתה כבר עסוקים הם בתעשית ארונות הברזל לבתי האוצר, אשר לא יפלו בשכלולם מהמובאים מאירופא... לפי דעתי ראוי לשמח על-זה, ברוך ד'... המוסד היקר הזה, מאחד תורה אמונת אומן ודרך-ארץ ויגיע-כפים של אדמת הקודש... שיהיו לנו על ידו המון בעלי מלאכה ואנשי השוק, שלא יביטו על דרכי היהדות כ"גויים גמורים", כפי מה שהדבר עלול להיות מתהלך אם לא יקורב כלל החינוך המעשי של אנשי השוק למחיצה שבה ת"ח שרויים ומתהלכים עכ"פ".

¹ היעלמות המוסד מהתודעה הציבורית נקשרת להיעלמות יחסית של פרק שלם ומרתק בחיי הרב: 10 שנות כהונתו כרב העיר יפו זכו למחקר מועט במיוחד, לעומת 15 שנותיו בירושלים כרבה הראשי של ארץ ישראל. למשל, בספר הביוגרפי הפופולרי 'מלאכים כבני אדם' המאגד מאות סיפורים על חיי הרב, מוקדשים לתקופת יפו 14 עמ' בלבד, לעומת 417 עמ' המוקדשים לתקופת ירושלים.

² חיי הרב ד"ר יוחאי רוזיק, שהקדיש חיבור שלם ('חיים של יצירה') לתולדות ישיבת 'מרכז-הרב' בירושלים, כתב בספרו (עמ' 54): "על אף מגמותיה המפליגות לא היה ניכר רישומה של ישיבת יפו בשעתה ודרכה החינוכית לא היוותה קרקע לזיכוחים אידאולוגיים עם אנשי הישוב הישן. בשנת תרע"א, שנתיים לאחר הקמת הישיבה, מעיד הראי"ה קוק במכתבו אל הרב מאיר ברלין, מראשי תנועת המזרחי, כי בישיבתו לומדים עשרה תלמידים... מגמותיה החינוכיות כגרעין סימלי לישיבה העתידית 'מרכז הרב' שהוקמה בירושלים כעשור שנים מאוחר יותר".

³ אגרות הראי"ה ח"א איגרת נט, ואיגרת קכה; ח"ב איגרת תשכג; וראה שם איגרת שעו. וראה גם 'שבחי הראי"ה' עמ' רעג: "המוסד הקדוש 'שערי תורה' אשר הייתה תמיד קשור עמו בכל עוז חובת קדושה... נפשי קשורה עם המוסד הזה...".

ישיבת הבחורים

על תולדות הת"ת ובית המלאכה נכתב בכמה ספרים; לאחרונה אף יצא לאור 'ומן שרות מתועד' של מנהל המקום, יעקב גולדמן. אך גולת הכותרת של 'שערי תורה', מבחינת השפעתו הרוחנית של הרב קוק והשקעתו המרובה בה, הייתה ישיבת הבחורים, אשר פעלה בתוך המתחם במשך שש שנים לפחות והייתה מושא לתקוות רבות מצד הרב ומקורביו.⁴

קשה להפריז בחדשנותה של ישיבה זו.⁵ אפילו כיום, עם הגיוון בסגנונות הישיבות בארץ, נדמה שאין ישיבה שיכולה להתחרות בתעוזתה.

יש לשים לב, כי חזונו הנודע של הרב קוק בדבר 'ישיבה מרכזית' (ראה במאמר 'הישיבה המרכזית העולמית' בתוך: 'מאמרי הראי"ה') כמעט ולא התגשם בישיבה שהקים בירושלים, בשנותיו המאוחרות;⁶ למעשה, ישיבת 'מרכז הרב' הייתה ישיבה ליטאית סטנדרטית, כמעט ללא ייחודיות על-פני ישיבות ירושלמיות אחרות. ביפו, לעומת זאת, התגשמה משאלתו במלואה: ישיבה אשר כל אורחותיה היו על-פי רוחו והשקפותיו, וכל תלמידה זכו לליווי והדרכתו. החוקרים סברו שהישיבה ביפו הייתה "גרסת בטא" לישיבת 'מרכז הרב', ניסיון שלא צלח אך הוביל לגיבוש החזון; אך לדעתי אם נעיין כראוי, נגלה כי ההפך הוא הנכון. הישיבה ביפו היא שהגשימה את חלומו של הרב, ואילו הישיבה בירושלים הייתה רחוקה מחזון זה.

זמן רב ניקרו השאלות במוחי: מדוע נעלמה הישיבה מהתודעה הציבורית והאם אך במקרה לא נזכרת היא בבית-מדרשם של תלמידי הרב? מדוע באגרותיו של הרב עצמו, מתקופת לונדון או מתקופת ירושלים, לא מוזכרת ולו פעם אחת ישיבתו ביפו, בה השקיע כה רבות?⁷

בתחילה חשבתי לתלות זאת בכך שאין כיום, ככל הנראה, אנשים חיים עדיין וזוכרים את אותה תקופה קדומה, של טרום מלחמת העולם הראשונה, בה פעלה הישיבה. כמו כן התיעוד ההיסטורי מתקופה זו בחיי הרב קוק – מועט יחסית. בנוסף, מסמכים פנימיים של הישיבה אבדו ונשרפו בשנות מלחמת העולם הראשונה, מלחמה שגרמה גם לסגירת הישיבה בכלל. אך לאחר מחקר מעמיק נדמה לי שהסיבה האמתית היא אחרת, מהותית יותר ובזהירות ניתן גם לומר: מכוונת מצד מקורביו הרב. יותר מכך: מעטה הסודיות האופף את הישיבה נוצר לפני שהוקמה, עוד כשהייתה כרעיון מופשט אצל מייסדה – הרב קוק.

חידושיה ומגמותיה של הישיבה

מה בעצם הייתה מגמת הישיבה, ועד כמה הייתה ייחודית בסדריה? בירושלים לבדה פעלו אז מספר ישיבות, שהבולטות והידועות שבהן: עץ חיים, מאה שערים ותורת חיים (בה למד גם בנו של הרב, הרצ"ה). ומה רצה הרב לחדש על פניה?⁸

במשך תקופת ייסוד הישיבה, שלח הרב אגרות רבות לידידיו בארץ ובעולם, ובהן הסביר בצורה בהירה את חזונו של הישיבה ומטרותיה. מעניין להתחקות דרך האגרות אחר התפתחותו וגיבושו של רעיון הישיבה, וצעדיה הראשונים.

כנראה כבר בימיו הראשונים ביפו⁹ (בשנת תרס"ד) חלם הרב להקים ישיבה ייחודית לבחורים, בה ילמדו, לצד ש"ס ופוסקים, גם מקצועותיה הפנימיים של התורה. על כך הוא רומז באיגרת ששלח לידידו ר' שמואל אלכסנדרוב שלוש שנים לאחר מכן, בכסלו תרס"ז.¹⁰ אמנם באותן שלוש שנים הרעיון עדיין במצב היולי;

⁴ הרצ"ה כתב אז (כלפי הראי"ה) שהאשימו בהתפעלות מוגזמת מרעיון הישיבה: "החובה הגדולה שאני מרגיש שמוטלת עלי בזה... מוטעים הם בעלי ההכרה בזה ובפרט שיחדור הענין לתוכם כמו אלי... אסור להתרשל בענין זה, שבאמת הוא ראש צרכי היהדות ההכרחיים בפרט בדורנו", צמח צבי איגרת ט'.

⁵ "מחשבותי ע"ד ישיבה חדשה למרכז הישוב החדש, היא ענין גדול ורם ערך מאד ומחודש לגמרי", אגרות הראי"ה ח"א איגרת צז.

⁶ ראה בעניין זה את מאמרו של הרב ארי יצחק שבט: 'לבירור החלטתו של הרב קוק לצמצם את חזונו ללימוד מחקר-מדעי בישיבת מרכז הרב', בתוך: טללי אורות ט"ו תשס"ט.

⁷ זאת לעומת הישיבות בסמרגון ובולוז'ין, בהן למד הרב קוק בצעירותו, וזכרונותיו מלימודו בהן נזכרות לא פעם באגרותיו בשנותיו המאוחרות.

⁸ במשך חייו הקים הרב לפחות חמש ישיבות. הראשונה הייתה בעיר בויסק, שם מינה את הרב בנימין רבינו כראש הישיבה (ראה 'סיני' קובץ יז עמ' עח). השנייה הייתה ביפו. השלישית – מרכז הרב, הרביעית – 'תורת כהנים' בירושלים, והחמישית הייתה 'תורת ירושלים', שנוסדה כמכונה לישיבת 'מרכז-הרב'. (מלבד אלו תמך בישיבות נוספות, ועמד בנשיאות כל ישיבות ירושלים, וכן ניסה להקים ישיבה ביבנה).

⁹ ואכן בשנת תרס"ה פורסמה מודעה ביפו: "נערים ובחורים שיש להם כשרונות טובים ובתורת ה' חפצם יתקבלו ב'שערי תורה' ביפו ת"ו, וישמעו לקח בהלכה – בחידוש ופולפול של יושר, ובאגדה – במוסר ובדיעות, ותחת השפעת רבינו הגאון הגדול כליל המדעים מוהר"א קוק שליט"א יתעלו א"ה למעלת לומדים מופלגים ויראי אלקים באמת, לצרכיהם החומרים נדאוג ככל אשר יהיה ביכולתנו. הנוחים לזה יפנו אלינו בטרם בואם במכתב ויקבלו תשובה. גבאי ומנהלי שערי תורה בעה"ק יפו ת"ו" [מובא ב'החבצלת' ז' אייר תרס"ה]. אך כנראה שלא הייתה זו היענות מספקה לכך, ורעיון הישיבה נדחה בכמה שנים, ואכמ"ל. ר' ישראל פורת סיפר: "ביום אחד, בהיותי בירושלים, נפתעתי לראות את הגר"מ הולך ובא אלי לבקרני בביתי. בענות קודש ובפשטות נפלאה בקשני להמליץ עבורו לפני מרן ז"ל לקבלו בתור תלמיד" ('אור המזרח', קובץ י' עמ' 5). וכנראה שסיפור זה התרחש בשנת תרס"ה, בניסיון הראשון להקים ישיבה. שהרי לאחר מכן הר"מ היה מבאי ביתו של הרב קוק ולא היה צריך להמלצה חיצונית כלשהי.

¹⁰ 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת מד.

טרם מדובר באופן מעשי על ההקמה, לא ידוע היכן ישכון המבנה, ועד כמה הרב עצמו יהיה מעורב בניהולה הרוחני והמעשי של הישיבה.

לאחר חודשיים (שבט תרס"ז) הגיע הרעיון לפסים מעשיים, בעקבות גורם חיצוני – מכתב שקיבל הרב מגיסו בולנא, ר' יוסף רבי¹¹. הלה חיפש משרת-הוראה, ולשם כך הציע לרב להקים ישיבה לבוגרי הת"ת 'שערי תורה' ושהוא, ר' יוסף, ילמד בה. הייתה אז חליפת מכתבים משולשת בין הרב, אחיו ר' דובער והגיס ר' יוסף אודות רעיון זה, ובאחד ממכתביו מציין הרב: **"נמועתי מזה עד כה. אבל עכשיו נכנס הדבר בלבבי"**. ועדיין, לעומת חזונו הנשגב של הרב, בינתיים מדובר ביניהם על הקמת ישיבה סטנדרטית. תכנית הלימודים המיוחדת (לימוד פנימיות התורה, חכמות חול, שפות זרות - כפי שהיה בישיבה בסופו של דבר, ואף במחשבה תחילה) עליה חולם הרב בסתר לבו, טרם נזכרת. אמנם בשולי אחד המכתבים הרב מציין שאולי יעסקו התלמידים גם במקצועות "מוסר ויראת-שמים".

בד בבד משתף הרב בעל-פה את ידידיו הקרובים בחזונו הגדול אודות הישיבה החדשנית. אך תכנית זו עדיין לא ניתנה ליכתב, והדברים עוברים רק מפה לאוזן. רק לאחר יותר מחצי שנה, באייר תרס"ז, מגיע הדבר לידי פרסום. אז שולח הרב לכמה מידידיו טיוטה מפרוגרמת-הלימודים של הישיבה¹². כעת מדובר כבר על ישיבה חדשנית, על פי רוחו של הרב, במרכז הישוב החדש, ואשר יונהג בה סדר לימודים שונה בתכלית מהנהוג בישיבות אחרות. הרב גם מפרסם על כך מודעות בעתונות, לתגובות הגוררות תגובות נלהבות מצד מקורביו. נביא כאן לדוגמה את תגובתו הנלהבת של "בחיר חוקרי עמנו, משגב התורה והתעודה בדורנו" רבי שם טוב גפן זצ"ל, שהיה גם אחד ממורי הישיבה וממנסחי תכנית הלימודים¹³:

"בפתחי את מעטפת מכתבו ותאורנה עיני בראותי כי הנה זה הוחל להתנוצץ אותו הדבר, תאות לב ונפש, הנקרא בשם ישיבה לתורה ולחכמת האמת שהיה אדיר כל חפצי מיום עמדי על דעתי לידיעת האמת בטהרתה, ומיום אשר ישר נוכחתי, בידיעה עמקה ונכונה, כנכון היום, כי רק זאת היא הדרך האחת והיחידה, המובילה אל המטרה הרצויה להשיב כבוד דת משה וישראל על תלו, וארמון אמונת היהדות על משפטו, כמו שהיה בו בזמן שהיתה הנבואה שרה בישראל ורוח הקדש – אמת המדה להאמת והשקר, תחת אֶלִיל ההגיון ופסל התבונה הלא טהורה מולדת עם היונים; אלה הנערים היפים מצודדי הנפשות בקסם החן החצוני, הסדר הנכון השטתי והמשטר המדיק המביא לידי שעמום שהיה לנחלה לכל עמי המערב, ולא יכלו מלט משא עד קרוב לימינו אלה".

בחודש חשוון תרס"ח, מתפרסמת מודעה ברחבי יפו¹⁴:

"קול מבשר"

לצעירים היודעים פרק בגפ"ת ולכל הנוהים לטעום טעם צוף נועם אמרות טהורות מפי קדוש ר' הגאון הגדול נזר ארה"ק מוה"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, כי החליט אדמו"ר להגיד שיעור קבוע ברמב"ם, בכל יום בביהמ"ד של הר"ר זרח בארנעט ה"ו, בערך משעה 9 עד 11 בשעות אירופא בבוקר.

חוץ מהתלמידים הקבועים יכולים לבא ג"כ שומעים ארעיים לפי שעת הכושר שלהם, ע"י רשיון מוקדם.

גבאי 'שערי תורה' ומנהליו".

במקביל מתכתב הרב עם רבנים וידידים רבים, ומבקש את עזרתם הרוחנית והחומרית להקמת הישיבה החדשה. כנימוק להקמתה מציין הרב שתי מגמות עיקריות:

א. לימוד התורה כולה על מקצועותיה השונים, כולל צדדיה הפנימיים והמחשבתיים.

ב. החייאת רוח הישוב החדש ביפו ובמושבות.

מעניין לשים לב שלכל אחד מנמעניו מטעים הרב באופן שונה את שתי המגמות הללו, וזאת כפי הבנתו ושייכותו הרוחנית. יש שהרב מדבר אתם על לימוד קבלה במוצהר (כך באגרותיו לידידיו המקובלים), ויש שכותב להם על ספרי מחקר, מחשבה והיסטוריה (כך לרבנים מגרמניה). גם בתחום ההשפעה על הישוב החדש – יש שהרב מדבר אתם על השפעה סגולית עמוקה ועל שינוי התדמית של הישוב החדש, ויש שהרב מפרט להם את התכנית המעשית יותר: לשלוח רבנים בוגרי הישיבה למושבות. בהתאם לכך ניתן להניח

¹¹ לימים עלה ארצה ושימש כמנהל הת"ת 'שערי תורה'. אגב, מלבדו היו עוד ממשפחתו של הרב שהיו קשורים ל'שערי תורה': חתנו הרב פסח מאירי היה מנהל בית המלאכה; אחיו ר' שאול חנה קוק וכן בנו הרצי"ה היו אחראים על ביסוס הישיבה ותפקודה; אחיינו אביגדור (בן אחותו) למד בישיבה. גיסו הגביר ר' אליעזר משה סלוצקין היה מתומכיה הפיננסיים של הישיבה.

¹² ע"פ אגרות ר' בנימין מנשה לוי, בכת"י. כנראה שהפרוגרמה הסופית פורסמה רק בשנת תרע"ב, ועד אז עברו בה שיפורים ושינויים שונים. בין מנסחיה היו רש"ט גפן, הסופר אז"ר, ועוד.

¹³ כת"י, י"ד אייר תרס"ז. מתוך ספר (לקראת דפוס) 'רש"ט גפן, פרקי חיים, אגרות ומאמרים', הוצאת אור האורות.

¹⁴ הובאה גם בעתון 'החבצלת', כ' חשוון תרס"ח.

שאת עומק סודו הצפון יגלה הרב לאנשי סודו הקרובים ביותר לרוחו והשקפותיו¹⁵, והנה כך כותב הרב לידידו הרב פנחס לינטופ זצ"ל, מקובל נודע ובעל זיקה להשקפותיו הרוחניות של הרב¹⁶:

"ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א אד"ר תרס"ח.

לכ' יד"נ הרב הגאון המופלא, חכם חרשים ונבון לחש, מארי' דרזין, מו"ה פנחס הכהן שליט"א, אבד"ק בירז' יצ"ו. שלו' שלו' וברכה.

... מגמתי ביסוד ישיבה חדשה להישוב החדש בכלל, להחיותו בטל של תורה ולקבוע למוד קבוע ומפורסם בהלכות דעות ואמונות, **שגנזי תורה בארחות הקבלה לכל דרכיה יקחו בה חלק בראש**.

גם לידידו הרב יקותיאל קאמלאר, שהיה דבוק אף הוא ברוחו של הרב, חושף הרב את התכנית ללמוד קבלה¹⁷:

"ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב אד"ר תרס"ח.

... בדבר הישיבה, עיקר כונתי היא שיהי' קבוע בה לימוד בקביעות בחלקי התורה הפנימיים, מהתחלת המוסר והמחקר עד **עמקי הקבלה והסוד לכל פרטיהם**. כי מובטחים אנו, שזה יביא לגאולה שלמה¹⁸, וזה נאה מאד להמצא באה"ק".

לכאורה בגישה זו (הסברת העניין לפי המקבל) אין כל חידוש. הגיוני הדבר להסביר לכל אחד כפי רמתו ושייכותו, והרב מן הסתם נהג כך גם בנושאים אחרים בהם עסק. אך לדעתי ייתכן שמאחורי גישה זו עמדה גם הסתרה מכוונת של מגמותיה האמתיות של הישיבה, על "סדר לימוד חדש בישיבות", לימוד קבלה ועוד, מאוזני אלו שלא היו מסוגלים לעכל חידושים כאלו. מהם נאלץ הרב להסתיר את הלב הפנימי של הישיבה – לימוד הקבלה (ואינני דן כעת מה משמעות הדבר ומתוך אילו ספרים הלימוד נעשה).

טענתי זו מתבססת על מסמך מרתק ולא מוכר¹⁹, שאפשר לתארכו כמסמך הקדום ביותר העוסק בייסוד הישיבה – שבט תרס"ז. באותם ימים הישיבה עודנה בגדר חלום, ורק מקורבי הרב שותפו ברעיונה. אחד מהם היה ר' אריה (ליב) גורדון (תר"ה – תרע"ג). הוא שלח מכתב לרב, ובו הוא מייצעו שלא לגלות לציבור את "הרעיון הצפון בלב" על המטרה האמתית של הישיבה. לדעתי במכתב זה נעוצות תחילתה וסיבתה של מעטפת הסודיות על פני הישיבה, הקיימת בעצם עד היום:

"בעזה"י יום אר"ח שבט²⁰ ירושלם עיה"ק ת"ו

שלום וברכה מציון ליד"נ הגאון האמתי המהלך בין נהרי נחלי אש ושלג ומוסר נפשו לפשר ביניהם מר אברהם יצחק קוק יהי שמו לעולם.

...על דבר הרעיון אשר מסר לי הדר"ג – לפני מחלתי נמצא לפני בחור אחד אשר נאות לעצתי, בחור שוקד גדול ומצוין בשכלו, בנו של הרב הגדול ר' צבי הירש כהן שפירא נ"י והוא הבטיח לי ברשיון אביו שם אמצא עוד בחור אחד כמוהו נכון הוא לנסוע להדר"ג. ובלא ספק נמצאו בירושלם הגדולה בחורים כאלה למכביר, אבל קשה עלי לבקשם.

לפי דעתי יכתוב הדר"ג מודעה בהחבצלת בסגנון כזה "אני חפץ לכוון ביפו ישיבה קטנה לע"ע של עשרה בחורים מצוינים בשכלם ושקידתם, ואני אהיה להם לעינים להראותם דרך הלמוד האמתי, ואדאג לפרנסתם, וישיבתי זאת תהיה ראשיתה מצער ואחריתה ישגא בעזה"י" ואת כל הרעיון הצפון בלבנו בנוגע להשכלת התלמידים לעשותם למשכילים אמיתיים אשר ידעו ללחום מלחמת ד' נגד פריצי עמנו – זאת לא יגלה לע"ע במודעתו זאת, כי קנאי עיר הקדש שאינם יודעים מה לפנים ומה לאחור יניאו אותו בדבר הזה.

...והנני ידידו הדושת בל"נ ומברכו בכט"ס יהי ד' אלקיו עמו ויודיע על עצתו

ארי' ליב גארדאן"

¹⁵ וראה ב'צמח צבי' איגרת ו' הסבר נרחב של הרצ"ה לגבי מטרתה של הישיבה.

¹⁶ 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת קיב.

¹⁷ 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת קיד.

¹⁸ ייתכן שהרב רומז לדברי הזוהר: "בספרא דא יפקון מן גלותא". וכך כותב הרב לרב לינטופ באיגרת פז: "ישועת העולם כולו תלוי רק בהופעת חכמת אור הגנוז של פנימיות דני תורה בשפה ברורה".

¹⁹ ארכיון 'גנוזים' תיק A338-36857

²⁰ בחותמת בצד השני של הגלויה מופיע התאריך 17.1.07 [= ב' שבט התרס"ז].

מכתב ששלחו הראי"ה קוק ומנהלי 'שערי תורה' לאחד מהנדיבים שתורמו סכום נכבד לטובת המוסד

המהומות בירושלים

לא ברור עד כמה נזהר הרב שלא יתפרסמו בציבור "הרעיונות הצפונים בלב" אודות הישיבה, אבל בנו הרצ"ה כותב לר"מ חרל"פ: "הדבר הרם והנשא אשר זה כמה אאמ"ר נושא אליו את נפשו... בחפצנו לע"ע שלא לפרסם את הדבר בירושת"ו, לכן לא שלחנוהו כלל לירושלים מלבד לכת ולעוד שנים. ובטח גם לכת יעשה כן. ורק לאלה אשר מצאם אאמ"ר נכון לפניו – להם שלחנו²¹. ואכן, מתברר שלחששות היה בסיס מוצק.

סיבות שונות²² גרמו לכך שיצא לישיבה בחוגי הקנאים בירושלים שם רע. התפרסמו שמועות וקטעי ציטוטים מהפרוגרמה של הישיבה, הוספו וצורפו דברים, ויצא קצפם של הקנאים והשמרנים בירושלים²³. הם נימקו את התנגדותם בלימוד ספרים אסורים בישיבה.

לרצ"ה, שהיה אחראי על גיוס התלמידים לישיבה, נודע כי תלמידים²⁴ שהיו אמורים להגיע מישיבת מאה שערים לישיבה ביפו, חזרו בהם ברגע האחרון. נודע לו שהסיבה היא שם רע שיצא לישיבה החדשה. בעקבות זאת שלח (בתאריך א' אייר תר"ע) מכתב לר' מנחם שלמה ראב, מראשי הגבאים בישיבת מאה שערים, ובו זירזו להתגבר על העיכובים בשליחת התלמידים, והפריך את השמועות הרעות הנ"ל. כתשובה, שלח לו ר' מנחם-שלמה איגרת מרתקת שצילומה מצוי בידי:

"שלום וכ"ט לידידי אהובי משכיל ע"ד אמת הולך תמים ודובר צדק ירא וחרד מה"ר צבי יהודא הכהן קוק נ"י.

מכתבו מיום ר"ח אייר²⁵ קבלתי, ואם כי לא אוכל להשיב לו בפרטיות ע"כ דבריו – אשר הרבה יש לי לדבר בזה – מפני העבודה הגדולה העמוסה עלי אשר אי אפשר להעלות על הכתב, אך אשיבהו בקצרה מה שנוגע לדבר התיסדות ישיבת כ"ק אביו הגאון שליט"א, כי עיקר סיבת עיכוב נסיעת הצעירים לישיבת מר אביו שליט"א הוא מפני שיצא קלא דלא פסיק שמפרוגרמה²⁶ הישיבה שצריך לקרות בקביעות גם באותם הספרים אשר אין דעת יראי ד' נוחה מהם [ואם כי מחיתי ע"כ בכל תוקף כי בודאי אין הכרח כלל עפ"י הפרוגרמה לזה וכן אמר לי הב' מר מיכל²⁷ נ"י], ... ולעת-עתה איני יודע שום דרך איך ובמה אעשה איזה דבר לטובה בדבר ישיבתו הק'...".

כמענה לאיגרת זו, שלח הרצ"ה את האיגרת הבאה²⁸:

"ב"ה, י"ד אייר התר"ע. עה"ק יפו.

לכבוד מר ידידי הרה"ג המצוין מ"ר מנחם שלמה ראב נ"י.

קבלתי מכתבו, ושוב נוכחתי לדעת את תכנם של אותם הדברים שגרמו בעיניכם של הצעירים מבא הנה [...] כמו שכתבתי במכתבי הקודם, ושוב התפלאתי בהשנות לפני דברים כאלה. [...] אך אני עוד הפעם, כמו במכתבי הקודם, אל מעכ"ת אשים את דברי בתור ידיד ומכיר וקרוב ברוח... בידעו את החובה הקדושה, אשר בלי שום ספק ידרש עליה, על ההתרחשות ממנה, דין וחשבון חזק על הענין הקדוש והנשגב הזה של הישיבה דפה, וחוזר אני ושונה ומזרז ומעיר את לבבו הטהור של מעכ"ת [...] חובה קדושה, שבשום אופן אין להפטר ממנה, מוטלת על מעכ"ת, בעל ההכרה המכיר את הצעירים וקרוב להם, שאותם הצעירים, שהם בעלי כשרון יראי ד' וישרי דרך, בא יבואו הנה ללמוד בלי אחור ועכוב, כי זה מקומם האחד, בית חייהם [...]. מזמן לזמן ישתדל תמיד שיבואו הנה צעירים כאלה המוכשרים לשם ישיבת כ"ק אאמ"ר שליט"א, ויתחיל בזה במוקדם תומ"י, ובזה באמת תכלה הרשעה מן הארץ.

... ויסלח לי אם אוסיף עוד הפעם להזכיר, שיבחון בדעתו וידון בעצמו את גודל ההכרח והנחיצות והמצוה הרבה אשר ממש אין לה קץ, שיש בהבאת צעירים בני תורה וי"ש בעלי כשרון, פחות או יותר, שיתחנכו תחת השפעת כ"ק אאמ"ר שליט"א, ויתעורר לעבודה"ק, אשר ממש אשרי מי שזכה לסייע לכך, בלי להשגיח בכל מיני מפריעים ואמתלאות הבאים בהשקפה ראשונה".

אך לא רק העיסוק בחכמות חול או בספרים 'בעייתיים' הטרידו את הקנאים בירושלים. גם שיעורו המרכזי של הרב קוק בספר 'הכוזרי', אשר נועד לתלמידי הישיבה וגם לאורחים מבחוץ²⁹, היווה חידוש משמעותי ביחס לעולם הישיבות שרובן ככולן לא הקדישו זמנים ללימודי אמונה, ועורר את זעמם של הקנאים.

²¹ אייר תרס"ז, "צמח צבי" איגרת ו.

²² ייתכן והיה זה בעקבות פרסום גרסת הפרוגרמה שכתב הרש"ט גפן, ובה באמת יש חדשנות גדולה, גם ביחס לתכניתו המקורית של הרב. ראה תגובתם של הראי"ה והרצ"ה לפרסומה, 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת עז; 'צמח צבי' איגרת ד.

²³ זאת בניגוד למה שכתבו חוקרים שונים כי הישיבה לא עוררה מהומות מיוחדות בחדשנותה. "דרכה החינוכית לא היוותה קרקע לויכוחים אידאולוגיים עם אנשי הישוב הישן" (חיים של יצירה' עמ' 54).

²⁴ היו אלו ר' מיכל קיבלביץ ור' הלל פרלמן (שנודע לימים כגאון המפורסם 'מר שושני'. ראה במאמרי 'מי כאן הלל', מוסף שבת, מקור ראשון, ג' אלול תשע"א). בסופו של דבר הגיעו השניים לישיבה ביפו וגדלו והתחנכו אצל הרב.

²⁵ תר"ע.

²⁶ מעל השורה נוספה המילה: הוא.

²⁷ ר' מיכל קיבלביץ.

²⁸ צמח צבי איגרת ז'. וראה שם איגרת ט (אב תר"ע) על אותה "המהומה הירושלמית" אודות הישיבה.

בספרו האוטוביוגרפי 'על חומותיך' כתב משה בלוי³⁰, (שלימים עמד בראש הקנאים בירושלים כנגד הרב קוק):

"כשהנהיג הרב קוק ז"ל ביפו שעור בכוזרי, וההרצאות נשאו אופי פילוסופי לפי דרכו, העיר אותו מורי זקני (=הרב ישעיה אורנשטיין³¹) על כך במכתב נועם, ומורי זקני הראה לי את תשובתו אליו בה ציין שהוא מרצה לפני תלמידיו "דברי אלקים חיים".

אכן הרב קוק מצידו, לא חש לתרעומתם של השמרנים הללו. במכתב ששלח לרב יצחק אייזיק הלוי הוא כותב³²:

"כאשר יווכחו שכל אותם הפחדים הדמיוניים, שמפחדים מנהלי המוסדות הישנים, מפני כל שינוי לטובה, אע"פ שהוא מוכרח מן התורה ומן השכל הישר, שהוא יסוד הסברה הברורה, שהם פחד לא הי' פחד, ולהיפך: ע"י 'שב-ואל-תעשה' שלהם הסכנה היא בולטת, שכיון שכל המתחנכים תחת ידי בעלי תורה ויראה אינם מתכשרים ללכת עם החיים, לא מצד ידיעותיהם ולא מצד הנהגתם ונימוסיהם, ממילא נעשים הם בגדלם לאנשים חלשים, נמוגי רוח, ומוטלים על הציבור, וההולכים בדרך ההרס ההולכים ע"י זה ומתחזקים במפעליהם, אע"פ שסופם הוא הריסה מוחלטת, המורגש יפה למי שיש לו עין צופיה, - ואחר כל אלה הנני להעיר את כבודו, שרק אז כשיהיה לנו על מה להראות באצבע, אז יודו לנו גם הישנים שכונתם לשם שמים, וממילא יתפשט החידוש לטובה על כל בתי החינוך והשיבות בארץ-הקדש, ויתרבה עז ותעצומות לעם הקודש בדרך אמת".

בית הכנסת ובית המדרש ב'שערי תורה'
צילום: חוני המעגל (1980)

²⁹ בין שומעיו היה גם איש-המחשבה ועובד-האדמה ר' יעקב שכביץ זצ"ל מגדרה.

³⁰ 'על חומותיך', עמ' נ'.

³¹ ראה איגרת של הרב אליו בנושא דומה – 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת מג.

³² שם איגרת קלז.

שם הישיבה ומיקומה

באותם ימים היה מקובל שלכל ישיבה יש שם: 'עץ חיים', 'תורת חיים' וכו'. גם לישיבתו של ר' זרח ברנט ביפו היה שם: 'אור זורח'. עולה השאלה מה היה שמה של ישיבת-הבחורים שהקים הרב קוק? למיטב ידיעתי, אין כיום שום מסמך רשמי של ישיבה זו,³³ כך שקשה להשיג תשובה ברורה לגבי כינויה. אך ככל הנראה היא נקראה בצורה סתמית: "ישיבת מוהרא"י הכהן קוק ביפו". כך למשל בעתון 'המוריה',³⁴ התפרסמה מודעת אבל רשמית על אביו של אחד מבני הישיבה, ועליה חתומים "חברי ישיבת מוהרא"י קוק". דומני שזהו שריד יחיד שנותר ממסמכי הרשמיים האוטנטיים של אותה ישיבה.

הרב עצמו קורא לישיבה במספר אגרות 'הישיבה המרכזית', מה שמזכיר את הישיבה שהקים לימים בירושלים 'הישיבה המרכזית העולמית' – 'מרכז הרב'.

הישיבה שכנה בתוך המתחם של 'שערי תורה',³⁵ בקומה העליונה של אחד המבנים. ייתכן שחוסר השם של הישיבה, ומיקומה-היבלעותה בתוך מתחם אחר, הם שתורמו לשכחתה ברבות הימים, ולעיתים גם לבלבול עם ישיבות אחרות שהיו סמוכות לה. כך למשל הוחלפה עם ישיבת 'אור זורח' (שהקים ר' זרח ברנט) ששכנה מול 'שערי תורה', ונוסדה בעידודו ובתמיכתו של הרב קוק.³⁶ בלבול נוסף מצוי בכמה חיבורים, בין ישיבת-הבחורים לבין הכתות העליונות בת"ת שערי תורה, שאף הוא נקרא לעיתים (גם בפי הרב!) 'ישיבת שערי תורה', ושכן בסמיכות לישיבת-הבחורים. אך היה זה שיגרא דלישנא בלבד,³⁷ ולרוב הכוונה בכינוי זה לישיבת-הבחורים.

בכמה ספרים נקראת ישיבת-הבחורים בשם 'ישיבת ברכות'. מה פשר הדבר? במבנה 'שערי תורה' היו חדרי רבים ששימשו במשך השבוע ככתות לימוד. בשבתות היו החדרים משמשים כבתי-כנסת, מעין 'שטיבלך'. בקומה העליונה של המבנה היה בית מדרש שנקרא על שמו של הרב זכריה ברכות,³⁸ שתורם את ספרי-התורה והריהוט למקום, ובו שכנה למעשה הישיבה של הרב קוק. מיקום הישיבה בבית מדרש זה גרם לצירוף 'ישיבת ברכות'.

מניין תלמידי הישיבה

דומני שכל החוקרים שהזכירו את הישיבה ביפו חשבו שמספרם המועט של התלמידים מקורו בחוסר היענות הציבור לשלוח את בניו לישיבה זו, ומשמעותו כישלון בייסוד הישיבה ובתפקודה, והוא שהביא לסגירתה, ולייאוש מהגשמת החזון.

אך כאשר מבינים לאשורה את מהותה של הישיבה, מתברר שהבנה זו שגויה מכול וכול. אותם חוקרים פסחו על עובדה מרכזית ובולטת, והיא שבאופן מוצהר, הייתה הישיבה מיועדת רק ליחיד סגולה.³⁹ בחורים מצוינים⁴⁰ ומוכשרים בלבד הוזמנו והתקבלו אליה. מלכתחילה לא נועדה הישיבה להיות המונית, לפחות בשנותיה הראשונות, אלא חממה ובית-גידול לעילויים בתורה ובמידות.

עובדה זו בולטת בכל האזכורים של הישיבה הן באגרותיו של הרב קוק והן במקורות נוספים. הרב חוזר ומדגיש: "ניקח מבכירי תלמידי הישיבות..."⁴¹; "בחורים אחדים הגונים, בכשרונות לא-רעים, לקחתי מירושלים"⁴²; "המצוינים שבבעלי הכשרון". .. שידעו פרק הגון...⁴³; "שאזכה ליסד איזה קיבוץ של צעירים בעלי כשרון פה עיר הקודש... נוכל לקבל בעזרת השם ארבעה בחורים, אם ימצאו מוכשרים כראוי, ובצירוף

³³ עובדה זו הקשתה על החוקרים שביקשו לדעת את פרטיה הבסיסיים של הישיבה. מסתבר שכל המסמכים של הישיבה אבדו במשך השנים. אך ייתכן כי נותרו מודעות או מכתבים הקשורים לישיבה אצל אספנים כלשהם. באגרות של הרב מוזכר 'קול קורא' שפורסם בעניין הישיבה, פרוגרמת הלימודים, וכן מאמרים על הישיבה שהתפרסמו בעתונות דאז, אך איננו יודעים כיום על אודותם.

³⁴ י"ב תמוז תרע"ד.

³⁵ 'חיים של יצירה' עמ' 52, 'צבי קודש' עמ' 25, 'שבחי הראיה' עמ' קג. לא ברור היכן התקיימו השיעורים שמסרו מורי הישיבה. יש האומרים שהם התקיימו ב'שערי תורה', ויש הטוענים שהתקיימו בבנין בית-הדין של יפו, העומד ברחוב אחווה פינת רחוב אלרואי.

³⁶ והעיר על כך גם בספר 'צבי קודש' עמ' 25.

³⁷ החלפה זו גרמה לחוקרים לחשוב שהרב צבי פסח פראנק שימש כראש ישיבת-הבחורים של הרב קוק: ראה בספר 'הצבי ישראל' עמ' כט ומשם נעתק בספר 'חיים של יצירה' עמ' 54 ובספרים נוספים. ולא היא, שהרי נתמנה כבר בשנת תרס"ד לכך (ראה 'בתוך החומות' עמ' 60). ומינויו היה להנהלת המחלקה העליונה של הת"ת שנקראה באותם ימים 'ישיבת שערי תורה'.

³⁸ 'קובץ מאמרי הערכה לזכר רש"ז שך', עמ' 21. בחוברת 'אבני זכרון' ח"ה עמ' 18 מסופר שהמייסד היה ר' אברהם ברכות.

³⁹ הרב כתב בפירושו (איגרת קב) כי מגמת הישיבה הנה: "להציל יחיד סגולה ההולכים לטמיון".

⁴⁰ בספרו 'הרבנות הראשית', מכנה יעקב אבן-חן את ישיבת הרב קוק ביפו 'ישיבת המצוינים'. הרב רצה שגם המוכשרים מבין בוגרי בית הספר 'תחכמוני' יצטרפו לישיבה לאחר סיום שנות לימודיהם בביה"ס, ראה אגרות הראי"ה ח"ב איגרת שמט. הרצי"ה כתב: "בישיבתו ביפו, שהתקבצו בה בעלי כשרונות מצוינים גם מירושלים ומחו"ל", לשלושה באלול, א', סעיף לא.

⁴¹ 'אגרות הראי"ה' איגרת קמט.

⁴² שם, איגרת רח.

⁴³ שם, איגרת רמ.

עם אחדים מוכשרים שישנם עמנו... יכתוב נא לי שמותיהם של איזה **צעירים מוכשרים**, אשר ידעם, וביחוד אם הם מרוצים לבוא...⁴⁴; "ישיבה חשוב מרכזית, שבתוכה יבואו **בעלי הכשרון** שבילדי המושבות, הראויים להיות ת"ח חשובים..."⁴⁵.

הרצ"ה, הר"מ חרל"פ⁴⁶ ועוד, עסקו באיתור וסינון הבחורים המצוינים ביותר בכל ישיבה בירושלים⁴⁷ ובעולם, ורק אותם הזמינו לישיבה ביפו. גם אותם בחורים פוטנציאליים נצרכו לעבור בחינות מדוקדקות ע"י הרב קוק והרב חרל"פ⁴⁸. כך כותב הרב קוק לרב חרל"פ⁴⁹: "על-דבר הצעירים אשר יואילו לפנות לכת"ר, לתהות אקנקנם, אטריח בזה את כ' ידידי להודיעני ערכם"⁵⁰. ואכן בפועל, אלו שלמדו בישיבה היו ידועים אז כעילויים ומוכשרים. ניתן להסיק זאת גם מהתארים הנכבדים בהם השתמש הרב ביחס לכמה מתלמידיו⁵¹.

ומפני שהייתה זו ישיבה למצוינים, גילה הרב את משאלתו שאותם תלמידים "לא יוכלו להיות **ממוצעים**... כי אם גבורים כאריות במלחמתה של תורה..."⁵². מעניין לברר האם כל התלמידים שהתחנכו בישיבה זו אכן הגשימו את חלומם של הרב. איננו יודעים כיום כמעט מי למד בישיבה זו, ורק כשתהיה לנו רשימה מסודרת של התלמידים נוכל לחקור זאת. אבל אותם מעטים הידועים לנו, רובם ככולם אכן גדלו והתפרסמו בגרותם לגדולי ישראל ולרבנים חשובים, כפי שנראה להלן.

כמדומה שהסינון הקפדני של הבחורים הוא הסיבה⁵³ לכמות הקטנה של התלמידים. שהרי יחיד סגולה מעצם הגדרתם הנם יחידים ומעטים ועם זאת איכותם גדולה, ובוודאי שהרב ומקורביו היו שבעי רצון מכך באופן מלא⁵⁴. הדים לשאלת כמות התלמידים נוכל למצוא באיגרת ששלח הרב חרל"פ אל הרצ"ה בשנת תרע"ג: "אחלה פניך להודיעני מהר מה אתם חושבים על זמן הבא, אודות הישיבה, אם חפצכם העז להגדילה, כי יש איזה אברכים נעלים המבקשים לבא בהיכלה". כלומר, לא ברור האם הרצ"ה רוצה להמשיך ולשמר את המתכונת המשפחתית של הישיבה, או לשנות גישה ולהרבות את ספסליה⁵⁵.

הרב עצמו הדגיש באגרותיו שתפארתה של הישיבה היא באיכות תלמידיה ולא במניינם:

"מראש הסכמתי שלא הכמות של בני הישיבה עיקר אלא האיכות. נצחון הרעיון בכלל והרמת ערך המטרה הקדושה... וההתחלה המצער היתה תהיה לפלג אלוקים שישקה את כל חרב ויבש בארץ חמדה"⁵⁶.

"מעטים המה בכמות מספר התלמידים, אבל הולכים הם אלה המעטים, שהם כעשרה כעת, ומתפתחים, הולכים ונעשים לאנשים תלמידי-חכמים, בעלי רעיון ולב, יודעים ומכירים את תעודת חייהם, בתור למודי ד' בכלל, ובפרט בתור ת"ח שבארץ ישראל, ביחוד לעת כזאת, עת תחיה ובנין האומה. כמובן איני רוצה שידובר אודות ישיבה קטנת-הכמות כזאת בתור דבר עשוי וגמור, אבל כדאית היא לדבר אודותיה בתור מטע וצמח ד', שתקות עולמים נשקפת לו בעה"⁵⁷.

מובן שגם הרב ומקורביו רצו שבהמשך יגדל גם מספר התלמידים, אך לא על חשבון איכותה ורמתה הגבוהה של הישיבה שנשאה בגאון את שמו של הרב ובה נתלו תקוות רבות.

⁴⁴ שם, איגרת רנט.

⁴⁵ שם, איגרת רעז.

⁴⁶ איגרת הרצ"ה אל הרב חרל"פ: "רוצה אני שכת"ר... ישתדל בזריזות הראויה שהצעירים המוכשרים – שכפי ששמעתי ישנם וישנם כאלה גם בירושלים, אלא שצריך לערוך ע"ז ולתת להם את האמצעים – יבאו הנה והיו פה בע"ה למה שהם צריכים להיות, למה שהכלל דורש מהם ומצפה להם בפנימיותו. ראשית, יחקור נא ויתחקק אחרי צעירים שכאלה, יעורר אותם, ידבר על לבם, יבינם לדעת את ערך הענין וערכם הם – כי צריכים הם להשתלם ולהתפתח – וזהו המקום הראוי, ועיקר השלמות היא בירא"ה ואחב"ה האמיתית, בעבודת ד' ועמו, ולזה העזרה הנחוצה לזה מהידיעות התוריות, וגם החולוניות... אח"כ ישתדל כמה שצריך ואפשר מצדו בהסרת המניעות והכשרת האמצעים למען הוצאת ביאתם לפה – אל הפועל...". צמח צבי איגרת ט', אב תר"ע.

⁴⁷ באותן שנים נעשו ניסיונות נוספים (אשר חלקם התגשמו) לאגד בחורים מוכשרים מכל ישיבות ירושלים וליצור מהם ישיבה חדשה. ראה 'בתוך החומות' עמ' 203 בעניין ישיבת המצוינים בכפר מוצא.

⁴⁸ על אופי המבחנים, ראה עדותו של הרב יהושע קניאל, 'שבחי הראי"ה' מהדור"ב עמ' 140.

⁴⁹ אגרות הראי"ה ח"ב איגרת שפ.

⁵⁰ והעיר על כך הרצ"ה שם: "לבחנם אם מתאימים להתקבל ללמוד בישיבה בעה"ק יפו. ע' בבא בתרא כב."

⁵¹ ראה למשל אגרות הרב לר' יצחק לוי, 'אגרות הראי"ה' ח"ב איגרת תקצד. ולר' הלל פרלמן: שם, תשלג, תשלד, תשמ.

⁵² 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת קמו.

⁵³ אי אפשר להתכחש לסיבות נוספות, כמו למשל מחסור כספי בקופת הישיבה, אך אלו היו עקרוניות פחות. ואף הביקוש הגדול בעצמו להתקבל לישיבה, עם שלא התאפשר לממשו בשל בעיות כספיות, השביע את רצון מנהלי הישיבה. וראה 'צמח צבי' איגרת י' (אלול תרע"א) בעניין הוספת התלמידים והמצב החומרי של הישיבה.

⁵⁴ ראה איגרת הרצ"ה לרי"מ חרל"פ: "ואם אמנם ראשיתה של הישיבה מצער הוא בצעירים אחדים וכמובן גם לא כולם במדת הכשר שוה לכך ובתכנית-למודים בלתי-משוכללת לעת-עתה, - הנה אחריה עומדת לשגות מאוד בעה"י, בהמצא כראוי המסיעים והמכשירים לזה... הנה נתייעצו בזה שלושם בביתנו והחליטו להביא עוד צעירים אחדים מירושלים, לפחות 4. ואנשים אחדים, גם אמידים, נתעוררו כנראה להתעסק בזה בכבוד-ראש ובחפץ פנימי, והנני מקוה שהענין הולך ומשתכלל לאט בעה"י. בשבוע הבא תהיה אסיפה חשובה בענין זה ונראה מה תהייה החלטותיה", צמח צבי איגרת ו' (שבט תר"ע).

⁵⁵ אכן בשנת תרע"א כותב הרב לגביר אחד: "הכרח הוא לי כעת להרחיב אפילו את הכמות של בני הישיבה, וק"ו שהאיכות צריכה עוד להתרחב, כדי לתפוס את המקום והמעמד הראויים להתפקיד שלה באה"ק". אך גם פה מדובר בעיקר על האיכות ולא על הכמות. מה גם שאז באמת הישיבה הייתה קטנה, כפי שכתב אז (איגרת שמש, אדר תרע"א) לרב ברלין: "מעטים המה בכמות מספר התלמידים, אבל הולכים הם אלה המעטים, שהם כעשרה כעת, ומתפתחים, והולכים ונעשים לאנשים תלמידי חכמים" ואילו ביתר השנים היה מספר התלמידים גבוה יותר.

⁵⁶ האיגרת מובאת בספר 'חיים של יצירה' עמ' 52. בזמן כתיבת האיגרת היו בישיבה שבעה בחורים בלבד.

⁵⁷ 'אגרות הראי"ה' ח"ב איגרת שמש.

עם זאת, יש לזכור שהישיבה פעלה במשך כשבע שנים, ותלמידים נכנסו ויצאו בה, כך שסביר להניח שבסך כל שנותיה של הישיבה, מספר התלמידים שהתחנכו בה הגיע לעשרות רבות.

שער המבנה 'שערי תורה' כיום.
דלתות אלו נבנו ע"י תלמידי בית המלאכה שפעל במקום

מי היו תלמידי הישיבה?

וכאן אנו מגיעים לשאלה המסקרנת: מי בעצם היו אותם תלמידים מוכשרים במיוחד שזכו ללמוד בישיבה זו, אצל הרב קוק בעצמו, דבר שהיה כ"כ נכסף גם באותם ימים?⁵⁸ כמה תלמידים מנתה הישיבה? ושוב אנו פוגשים באווירת המסתורין שנקשרה סביב הישיבה.

כל החוקרים ציינו שמספר התלמידים היה קרוב למניין. אך ודאי שאין הדבר כן. מדובר במספר גדול פי כמה ובהערכה זהירה אפשר לדבר על כארבעים בחורים. כששה מהם היו ידועים ושמותיהם נזכרו בספרים עד היום. בעקבות חיפוש מאומץ מצאתי שמות של לפחות ארבעה-עשר מתלמידי הישיבה, ואמנה אותם בקצרה:

- א. ר' צבי יהודה הכהן קוק⁵⁹ (לימים ראש ישיבת מרכז הרב).
- ב. ר' יצחק לוי⁶⁰ (לימים ממייסדי ישיבת 'מרכז הרב', רבה של 'נוה יעקב').
- ג. ר' מיכל קיבלביץ⁶¹.
- ד. ר' יהושע קניאל (לימים מראשוני התלמידים ב'מרכז הרב' ורבה של חיפה).
- ה. ר' הלל פרלמן ("מר שושני"⁶²).
- ו. ר' אשר ריבלין⁶³.
- ז. ר' ישראל פורת⁶⁴ (לימים רבה של קליבלנד בארה"ב).
- ח. יעקב גולדמן⁶⁵ (מנהל 'בית המלאכה' של שערי תורה).
- ט. אברהם יוסף הרצפלד⁶⁶.
- י. שמואל סויצקי⁶⁷.

⁵⁸ כך כתב בשנת תרצ"ו ר' אברהם נתנאל כהן: "ובימים ההם, רק לפני דור אחד, רחפה לפנינו דמותו של הרב קוק, בימים ההם היתה לנו ירושלים כל העולם, והרב קוק זצוק"ל עמד לו ענק הרוח מעבר לישוב, שם ביפו, שנדמתה לנו כשוכנת אי שם במדבר המושבות הדלות. ואז היה מרן ז"ל בעוצם כחו וגבורתו, בעוז כשרונו מסמל את חידושה של האומה, חדוש המעלה את העתיק מבית גנזיו. אז חשקנו, אנו צעירי הישיבות, להידמות לגאון הדור. כי את הרב קוק ז"ל חשבנו לגאון הדור הצעיר. כלילות חורף ארוכים ישבנו והגינו בהוויות דאביי ורבא, ורוחנו עפלה על קוצר השגתנו, על מעוט כשרוננו, על אי יכולתנו לעלות לאותו הגובה ולעמוד בראש ההר שעליו עמד גאון הדור מרן ז"ל. כאשר עיפה נפשנו מלמודים, פסקנו ונפשנו. חברינו הזקנים היו מספרים לנו, בשעת הנופש, מעשיות על דבר הגדולים שכדור הקודם... על עוצם כשרונם ופלאי חדושיהם בתלמוד ומפרשיו, אז עמדה לפנינו דמותו של הגאון הצעיר הרב קוק זצ"ל."

⁵⁹ 'שבחי הראי"ה' מהדור"ב עמ' 139.

⁶⁰ ראה 'אגרות הראי"ה' ח"ב אגרת תרכה. וראה 'לוח ירושלים' תשי"ז עמ' רצז-ח: "בבחרותו רכש לו שם טוב של שקדן בתורה ועשה לילות כימים בין כתלי הישיבה ובתי המדרש בעיר העתיקה. וכדרך "העילויים" הייתה לו קפיצת הדרך בדרכי לימודו ובעודו צעיר לימים נתפרסם כאחד המצוינים ב"חושן המשפט" וכאחד מבעלי ההבנה הגדולים ביותר בקצות החושן. הוא היה צעיר חי ותוסס שלא יכול היה לשקוט על שמריו, הוא לא השלים עם המצב של בני הישיבה בימים ההם והגורל שנוד להם להיות יושבים בישיבה כל ימיהם עד זקנה ועד שיבה. ומ"חושן המשפט" עבר ל"יורה דעה" וגם כאן הראה גדולות ותוך זמן קצר היה למומחה בשאלות של איסור והיתר וגם אומן יד כשוחט ובודק מובהק ודרכי הוראה הלך ללמוד אצל מרן הגאון ראי"ה קוק זצ"ל בעודו "עבד לעבדי ה' על אדמת הקודש בעיר הקודש יפו והמושבות". ומשהוסמך להוראה מאת מרן זצ"ל וגאון ירושלים ובראשם הגאון ר' חיים ברלין זצ"ל נשלח לכהן כרב ושו"ב במושבות עקרון וגדרה. מלחמת העולם הראשונה שעשתה שמות בחייהם של בני ארץ ישראל ובני התורה במיוחד, עשתה קרע גם בחייו הלוהטים של רבי יצחק לוי והוא טולטל טלטלה קשה ממקום למקום, אך מיד עם תום המלחמה חזר לבסיסו ושב לירושלים להמשיך בה את פעלו והפעם לא רק לעצמו כי אם גם לאחרים ובעיקר לצעירי הישיבות ובני התורה בירושלים. כאן יסד את "ישיבת המשתלמים והמצטיינים" שנתמכה ע"י ועד הצירים לארץ ישראל ובכוא מרן הגאון זצ"ל וקבע את ישיבתו בירושלים אסף ר' יצחק לוי מטובי בני הישיבה אשר בירושלים ורכז מסביב לרבנו זצ"ל ויסד את ישיבת 'מרכז הרב'. פעולתו זו עשתה פרי והפיחה רוח חיים בקרב בני הישיבות ולאחר זמן מועט יצאו מיישיבת 'מרכז הרב' אברכים צעירים שהתמחו בהוראה וקבלו השפעה רוחנית ממרן הרב זצ"ל להיות בערים ובמושבות שבארץ."

⁶¹ הוא הגיע לישיבה לזמן חורף תרע"א, יחד עם חברו הלל פרלמן. וראה אודותיו בכתב-העת 'אור חדש', גיליון מס' 15, ראיון עם בתו. וראה זכרונותיו מהישיבה ביפו, בספר לשלושה באלול, ב, סעיף יט; ליקוטי ראי"ה ח"ב עמ' 216.

⁶² ראה אודותיו ואודות קשריו עם הראי"ה, במאמרי: 'מי כאן הלל', מוסף שבת 'מקור ראשון', ג' אלול תשע"א.

⁶³ בספר 'שבחי הראי"ה' עמ' 139-141 מובאים זיכרונותיו על הישיבה ביפו.

⁶⁴ תרמ"ז-תשל"ד. בצעירותו שימש כמשגיח בישיבת הבחורים 'עץ חיים' והיה ממייסדי 'בית ועד לחכמים' בירושלים; לאחר מכן היה מועמד לתפקיד ה'חכם באשי' בארץ. מחבר הספרים 'מבוא התלמוד'.

⁶⁵ ראה קורותיו בספר 'הלל הטוב שיצק ברזל: יומן שרות מתועד של יעקב גולדמן'. לא ברור אם הוא למד באופן רשמי בישיבה, אך ודאי שלמד בבית המדרש 'ברכות' בו שכנה הישיבה, ואף השתתף בשיעורים השונים.

⁶⁶ נולד בעיירה באיזור מולדובה, לאביו ר' אליקים הרצפלד, מידידיו של הרב קוק. בנערותו היה נחשב ל"עילוי" ומקופת הקהילה שלחוהו ללמוד אצל הרב קוק ביפו. בשנות מלחמה"ע, בה התפזרו תלמידי הישיבה, כותב רש"ח קוק לאחיו הראי"ה: "הזקן רבינוביץ, וכן א"י הרצפלד ביחד עם משפחת חותנו ר' א"א כהנא הנם בגליל". נשא לאשה את מרת רחל בתו של העסקן היפוואי ר' אהרן אליהו כהנא ז"ל, ממקורבי הרב. בשנים שלאחר מכן למד בישיבה-יוניברסיטי, וקיבל שם תואר רב. בשיחה עמי העידה נכדתו הסופרת סמדר הרצפלד, שעד סוף ימיו העריך סבה את הרב קוק ודבר עליו בהערכה מרובה.

⁶⁷ נולד בסלוני (י"ד בכסלו תרנ"ז) לאביו בנימין זאב סויצקי. בשנת תר"ס כשהחלה תנועת ההגירה של יהודים מרוסיה להתיישבות חקלאית במושבות חברת ק"א בארגנטינה, נסע גם הוא שמה והתיישב עם משפחתו במושבה היהודית וירג'יניה (ליד המושבה הגדולה מו"סויל). קיבל חינוך מסורתי וכללי בבית"ס עממי במו"סויל (ארגנטינה). בשנת תרס"ז עלתה המשפחה על אניה ארגנטינית והצליחו לרדת בנמל יפו בלי הפרעה והתיישבו ביפו. שמואל המשיך ללמוד בתלמוד תורה "שערי תורה" בנוה שלום, ובשנים תרע"א-תרע"ד למד בישיבת-הבחורים והשתלם בש"ס, פוסקים ובספרי הפילוסופיה של הראשונים. היה עסקן בועד הלשון בתל-אביב, חבר הועד של אמוני הלשון העברית בתל-אביב.

יא. שלמה סופר⁶⁸.

יב. אהרן בהגר⁶⁹ א.

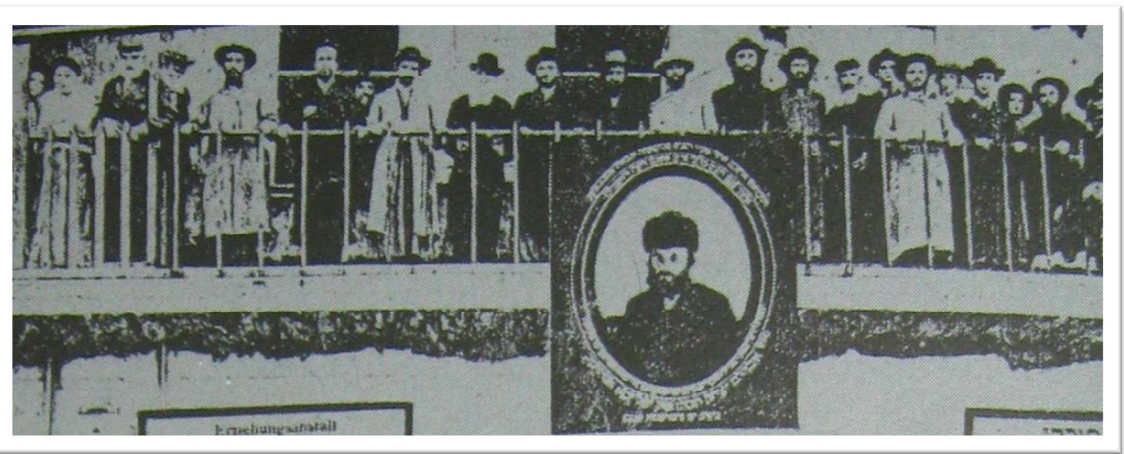
יג. אביגדור (חתן אחותו של הרב קוק⁷⁰).

יד. ר' מאיר⁷¹.

נוסף לכך ידוע על ארבעה תלמידים נוספים שנזכרו ברמז באיגרת ששלח לפני 'זמן חורף' תרע"ד הר"מ חרל"פ אל הרצי"ה ובה כתב כך⁷²:

"הנני לבקש זוה עבד שני אברכים נעלים ורוממים, ישרי לב ונבונים דעת, הא' הח"ב המצויין מ"ה י' ל' מ' (שכבר ביקשתי עבורו מכבר) והשני הח"ב המצויין מ"ה א' פ', ששני אלה תחשבו בין המנויים הראשונים, וכן אם לא ישובו האברכים הקודמים ר"ר⁷³ ור"ל יהיו שני אלה הממלאים מקומם⁷⁴".

הבחור הראשון שזכה להיות מועמד להתקבל לישיבה היה ר' נחום כהנא שפירא⁷⁵. ראינו לעיל את האיגרת של ר' אליהו ליב גורדון, בה הוא מציע לרב כבר בחורף תרס"ז לקחת את ר' נחום הלז ועמו חבר נוסף בתור החברותא שממנה תצמח הישיבה. ככל הנראה בסופו של דבר ר' נחום לא למד בישיבה, אך עם זאת זכה לקשר רוחני הדוק עם הרב לאורך כל אותן השנים. כאשר נתמנה לגבאי בישיבת מאה שערים, השפיע מרוחו של הרב קוק על התלמידים. בשנת תרע"ד כשביקש להקים ישיבה חדשה לעילויים ביישוב הישן בירושלים, התייעץ עם הרב בקשר לתכנית סדרי הלימודים וקביעת לימודים בספרי אמונה⁷⁶.

חלק מתמונה נדירה של המוסד 'שערי תורה' ותלמידיו. יתכן מאוד שהבחורים הנראים כאן הם תלמידי ישיבת-הבחורים. התמונה מופיעה בספרה של חנה רם 'הישוב היהודי ביפו'

⁶⁸ נולד בבבלצי, פלך בסראביה (ב' טבת תרס"א), לאביו ר' נח מרדכי (מחסיד חב"ד). בשנת תרס"ז עלה עם הוריו ליפו. למד בת"ת 'שערי תורה' ואח"כ בישיבת-הבחורים, ופעמיים קיבל מהרב קוק פרסים על הצטיינות בלימודים.

⁶⁹ נולד בקובנה (בשנת תרמ"ב) לאביו ר' אברהם תנא"ס שנקר. קיבל חינוך תורני בחו"ל ובעודנו ילד עלה ארצה בשנת תרנ"ז. למד בישיבת שטרויס בירושלים והצטיין בלימודו, ואח"כ למד בישיבת-הבחורים שביפו. סמוך לאחר שנת תר"ס נשא לאשה את שרה גיטל בת ברוך שמואל לוי מעסקני הישוב ביפו ועבר לדור ביפו והחל לעסוק במסחר.

⁷⁰ 'קובץ מאמרי הערכה לזכר רש"י שך', עמ' 21.

⁷¹ שם משפחתו עלום. ראה איגרת הרב אליו, ב'אגרות הראי"ה' ח"ג איגרת תשמ.

⁷² הד הרים איגרת כ. שמות נוספים של בחורי ישיבות מירושלים שיתכן וחשבו ללמוד בישיבה, ראה ב'צמח צבי' איגרת ט'. בחור נוסף אשר כנראה למד בישיבה היה משה גרינקר (גרנית).

⁷³ אולי הכוונה לר' זאב רגוזניצקי, שאכן היה קשר רוחני ומעשי בינו ובין הרב. הוא היה בוגר 'עץ חיים', וישיבות אחרות. ראה 'בתוך החומות' עמ' 167, 'אגרות הראי"ה' ח"ב איגרת תשכח; שם ח"ג איגרת תשפט. הוא גם קיבל מהרב קוק סמיכה לרבנות.

⁷⁴ ניתן להסיק מדבריהם אלו, שמספרם של האברכים בישיבה היה קצוב מלכתחילה, ויתכן שהדבר נבע משיקולים כספיים.

⁷⁵ דודו של הגר"א שפירא זצ"ל, ראש ישיבת מרכז הרב והרב הראשי לישראל. וראה שו"ת המאור (ח"ב עמ' שנד): "הרה"ג המפורסם ר' נחום הכהן כהנא שפירא, נולד בירושלים ונתגדל בישיבותיה, ובהן השתלם בתורה ובהוראה. נסמך מהרבנים הגאונים ר' חיים הלוי הורוויץ ור' יוסף גרשון הורוויץ ז"ל, ראשי ישיבת מאה שערים. בשנת תרע"א בא רבי נחום לבריסק, להשתלם בלימודים אצל הגאב"ד דשם, ר' חיים סלוביניצקי. אחרי ג' שנים לשבתו בבריסק נקרא מהגה"ק החפץ חיים והגר"ח מבריסק זצ"ל, לשו"ב לירושלים ולארגן שם תנועה חזקה לחיזוק הישיבות הקדושות של הישוב הישן". וראה בספר 'מאה שערים' (ריבלין) עמ' 167 – 168 על אביו, ר' צבי אשר כהנא שפירא: "הוא גם גאון גדול בתורת הקבלה ועסק הרבה בחקירה בדרך מקורית מיוחדת. ... היה גם קרוב ל'השכלה הצרופה' ... והיה גם מן המתווכחים בעניינים אלה עם הקנאי המקורי הגאון ר' עקיבא יוסף שלעזינגער. לר' צבי הירש היו גם השקפות מיוחדות בענין חינוך".

⁷⁶ עוד על השפעת הרב על תלמידי הישיבות בירושלים, ראה צמח צבי איגרת ח.

סדר הלימודים בקודש

כבר בשנותיה הראשונות של הישיבה התפרסמו מספר גרסות של תכנית הלימודים. השתדלתי רבות למצוא עותק מהן, אך ללא הצלחה. במידה ולא-מי מהקוראים ידוע משהו על כך, אשמח לשמוע. בכל אופן, אנסה לשרטט כאן מעט מסדר הלימודים על-פי הידוע לנו ממקורות חיצוניים ומעדויותיהם של תלמידי הישיבה עצמם.

הרב קוק כותב⁷⁷:

"לומדים גפ"ת (=גמרא, פירוש רש"י ותוספות) בעיון חשוב ופוסקים. שלושה שיעורים הלכתיים מקבלים בשבוע ממני, שיעור שבועי בחכמת הדת הרוחנית, לבד השיחות ושיעורים מקריים המרוממים את הרוח...".

ובנו הרצ"ה סיפר⁷⁸:

"בישיבתו ביפו, שהתקבצו בה בעלי כשרונות מצוינים גם מירושלים ומחו"ל, לימד שיעוריו הקבועים בגמרא ובפוסקים ובס' הכוזרי, מלבד שיעור מיוחד לתופשי תורה בפנים הרמב"ם, ולבעלי-בתים – שיעור בשו"ע או"ח עם 'באר היטב'".

במקצוע 'חכמת הדת הרוחנית' לימד הרב בשנים הראשונות את הספר 'שמונה פרקים להרמב"ם', והחל משנת תרע"א לימד את ספר ה'כוזרי'.

בנוסף לכך, נתן הרב בכל יום ששי שיעור בחושן משפט⁷⁹.

הרב זלמן שך זצ"ל ה"ד מסר שיעורים בגמרא, וסיפר על כך חתנו ר"מ ליזרוביץ⁸⁰:

"מגיד השיעורים לפני הבחורים גדולי תורה היה הרב שך ז"ל אשר הקסים את בני הישיבה באופן הסברתו העמוקה ברש"י ותוספות ועד היום אותם בני הישיבה שנעשו כבר לגדולים במקומותיהם מזכירים את שיטת הסברתו וחריפותו של מגיד השיעורים ברטט וברעדה⁸¹".

כמו כן התקיים שיעור קבוע מפי הרב שם טוב גפן⁸².

דף יומי, הלכה ואגדה

סדר היום בישיבה החל כל בוקר בתפילה, ולאחריה לימוד משותף של הרב קוק והתלמידים בדף יומי בגמרא⁸³ (זאת, כחמש-עשרה שנים קודם שהתקבל הרעיון של 'הדף היומי' הנודע ע"י ר' מאיר שפירא מלובלין. כנראה שלמדו בישיבה את כל מסכתות הש"ס ולא דילגו על מסכתות כנהוג היום בישיבות).

לאחר מכן היה סדר גמרא ב'עיון'. בשיעורים שמסר מפעם לפעם בסדר זה, היה נוהג הרב לערב גם דברי אגדה, כחלק מהמשיא ומתן התלמודי. הדבר מפתיע במיוחד לעומת הזהירות הקיימת כיום בבתי מדרשותיהם של תלמידיו, מלערב אגדה בלימוד הגמרא.

עדות יחידה לכך נשתמרה מפי הרב יהודה ליב מימון זצ"ל, שבעצמו התפלא מאוד על החדשנות שדבר. וכך הוא מספר:

"הפגישה [עם הרב קוק] היתה באחד מימי חודש אייר, שנת תרס"ח. ירדתי אז בחוף יפו... ולמחרתו הלכתי בראשונה לבקר את הרב קוק שהיה אז רבה של יפו והמושבות. הוא גר אז בשכונת 'נוה צדק', וכשבאתי לביתו, קבלני בסבר פנים יפות ולבבית, והזמין אותי להיכנס לחדר מיוחד, בו היה צריך להרצות לפני מספר תלמידים שיעור בתלמוד. השיעור היה במסכת חולין, פרק 'אלו טריפות', בסוגיה דגמרא על המשנה "ניקב הלב לבית חלל" (חולין מה, ב), והרב האריך לבאר סוגיה זו לרוחב ולעומק מתוך הגיון בהיר ומלוטש, ותוך דבריו הזכיר אגב אורחא גם את החקירה שנחלקו בה הפוסקים אם ניקב הלב ויש ספק אם על ידי חולי או על ידי קוץ...".

והרב אמר בתוך דבריו לתרץ את דעת ה'פרישה' על פי דברי רבי יהודה הלוי בספרו 'הכוזרי' שכתב במאמר שני (ראה שם אות לה-מב), שהלב דוחה ממנו על הרוב את החוליים, כי כל חולי שפוגע בלב יכול לגרום לו

⁷⁷ האיגרת מובאת ב'חיים של יצירה' עמ' 52.

⁷⁸ 'לשלושה באלול', א', סעיף לא.

⁷⁹ "ואחד מהמורים של הת"ת דפתח-תקוה, ד"ר אליאס, בא בכל עש"ק לשיעור חו"מ, והרי הוא ג"כ ת"ל מקבל השפעה רוחנית ממסודנו, וחזרו ומשפיע ב"ה בגאון ד' על הדור הצעיר שבמושבה החשובה והגדולה שביהודה הנ"ל. 'אגרות הראי"ה' ח"ב איגרת שלט, חשון תרע"א.

⁸⁰ 'קובץ מאמרי הערכה לזכר רש"י שך', עמ' 21.

⁸¹ ומוסיף שם בהערה: "בין שומעי השיעורים שלו הצטיינו בנו של הגאון קוק (הרצ"ה), [אברהם יוסף] הרצפלד, מקרוביו של הגאון קוק, ומר אביגדור חתן אחותו של הגאון הנ"ל, מר קיבלביץ וכו' וכו'".

⁸² ראה 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת רעז, ובהערת הרצ"ה שם, ושם איגרת שכת.

⁸³ 'אגרות הראי"ה' ח"ב איגרת תרצד (סיון תרע"ד).

מיתה לאלתר, ומשום כך הדגיש הרב קוק, כי כשיש ספק שניקב הלב על ידי חולי או קוק, תולים אותו בקוק, משום שעל הרוב דוחה את החולי...

שמעתי את דבריו, וחיוך קל עבר על שפתי, כי אמנם זוהי הפעם הראשונה שאני שומע מפי רב ליטאי שמתרץ קושיית הפוסקים בהלכה על פי 'הכוזרי'. למדתי לפני זה כמה שנים בישיבות ליטה, שמעתי כמה וכמה שיעורים בהלכה מפי כמה מגדולי הדור בימים ההם, ומעולם לא שמעתי אף מפי אחד מהם שישתמש בדברי הכוזרי, כדי לתרץ איזה תמיהה בהלכה [...]

לאחר שגמר הרב את שיעורו והכניסני לחדר אחר, אמרתי לו: לולא ידעתי, כי כבוד הרב נתגדל ונתחנך בליטה, כי אז הייתי חושב שאיזה רב גדול מן החסידים אומר את השיעור הזה... שמע הרב את דברי, הצטחק ואמר לי...: למרות מה שאני חונכתי בישיבות ליטה, בכל זאת חושבני, שלפעמים צודקים החסידים מה שמכניסים איזה רעיון מחשבת-חסידי באיזו הלכה שהיא; ... המתנגדים היו רגילים להתלוצץ בחסידים. ברם, אני חושב, כי ישנם גם בחסידות דברים הראויים להשמע, ושעל פיהם יכולים אנו לתרץ כמה דברים נפלאים שהיו מכוסים ונעלמים מאתנו, כי ישנם גצים וניצוצות של מוסריות ומידות תרומיות הנתזים משלהבת-יה שבתוך ההלכה הישראלית, ומציתים אש בלבבות...".

חכמות חול ושפות זרות

כעת ניגש לחקור מה היה סדר הלימוד המיוחד בישיבה, זה שהגשים את חזונו של הרב קוק מחד והסעיר את השמרנים בירושלים מאידך.

ובכן מדובר בתכנית לימודים עשירה ומגוונת כל כך, עד שבשלב מסוים הציעו מקורבי הרב לשנות את שמו השמרני של המוסד מ'ישיבה' ל'בית מדרש'... בתוך סדרי הישיבה הרשמיים, הוקדשו זמנים מיוחדים ללימוד חכמות חול דוגמת דקדוק, ספרות, פיוט ושירה⁸⁴, ועוד. כמו כן למדו היסטוריה מתוך הספר 'דורות הראשונים' של הרב יצחק אייזיק הלוי, ידידו של הרב קוק. בנוסף למדו בישיבה מספר שפות זרות⁸⁵, ע"מ להכשיר את התלמידים למשרת הרבנות ברחבי העולם. באיגרת מרתקת שלא זכתה לפרסום רב מספר הרב⁸⁶:

"לומדים הם [=תלמידי הישיבה] השפה הצרפתית הנהוגה בין חשובי העמים, והגרמנית הפועלת לעדן את הרגש של בני בית המדרש מדברי ז'רגון אשכנזי. נקווה גם לקבוע שיעורים לערבית, טורקית⁸⁷, מתמטיקה ולימודי הטבע... וההתחלה המצערה היה תהיה לפלג אלוקים שישקה את כל חרב ויבש בארץ חמדה".

עובדה זו מתאימה לכך שמסופר על כמה מבוגרי הישיבה, ביניהם ר' הלל פרלמן, ר' ישראל פורת⁸⁸ ואחרים, ששלטו היטב בשפות רבות.

השתתפות בבית המלאכה

שאלה מעניינת היא, האם גם תלמידי ישיבתו של הרב התלמדו ב'בית המלאכה', או שהוא יועד רק לתלמידים הצעירים של הת"ת? באיגרת⁸⁹ שנכתבה קודם הקמת הישיבה, מפרט הרא"ה את תכניתו:

"אינני קובע מסמרות בדבר, שיהיו חניכי הישיבה, אפילו המצוינים, דוקא רבנים. אדרבא, כל חפצי הוא, שיהיו מהם מתלמידים, במשך שנות לימודם, חלק הגון מידיעות שמושיות, ואותם שיש להם נטיה למלאכה יתלמדו איזה שעות ביום בבית-המלאכה, אשר כבר הועמד עמנו פה במוסד "שערי תורה"... עד שיצאו לנו ג"כ גדולי-תורה שיהיו בעלי-אומנות, המתפרנסים מיגיע-כפם, או אנשים מוכשרים לכל עסקי החיים, ותהיה התורה נלמדת דוקא לשמה, משום תכלית החיים שבהגיון התורה וחבתה".

עם זאת, אין בידינו מידע האם למעשה כשנוסדה הישיבה אמנם היו תלמידים שהתחנכו גם במלאכה⁹⁰.

⁸⁴ וראה 'אגרות הראי"ה' ח"א אגרות קמו; קמט.

⁸⁵ ראה שם איגרת צח.

⁸⁶ האיגרת מובאת ב'חיים של יצירה' עמ' 53.

⁸⁷ 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת צז: "זה פשוט, שאם המצוינים שבחכמי תורה ויראת-שמים יהיו יודעים את השפה הערבית והתורכית, יחד עם מדרגה הגונה של השכלה, אז בהיותם ע"פ חפצם לנתיני תוגרמא יוכלו לזכות לכל המשרות היותר רמות בממלכה, ולפעול טוב הרבה על ישראל". ובאיגרת צח: "הכשר ולימוד של שפות זרות, מערביות ומזרחיות, ראוי שינתנו לתלמידים".

⁸⁸ "ורבי ישראל פורת הצעיר שבין כך נודע ליודע כבר השפות צרפתית וערבית נשלח לקושטא להשתלם בשפה התורכית ולקבל מושג משפטי מחוקי הצבא". 'בתוך החומות', עמ' 55, וראה שם עוד אודותיו.

⁸⁹ 'אגרות הראי"ה' ח"א איגרת קמו.

תמונה נדירה של תלמידי בית-המלאכה 'שערי תורה'

סגירת הישיבה

מרבית החוקרים ציינו כי הישיבה נסגרה בשנת תרע"ד⁹¹ עקב מחסור בתלמידים⁹². הרב אברהם מלמד כתב:

"הישיבה ביפו נסגרה בסופו של דבר מחסור תלמידים. החזון גדול, אך האנשים מעט. הביטוי לרעיון הקמת ישיבה ארץ ישראלית בא מאוחר יותר בישיבה המרכזית שקמה בירושלים לאחר 17 שנים, בשנת תרפ"ג."

והרי, כפי שראינו, מעולם לא התאוננו מייסדי הישיבה על כך שחסרים בה תלמידים! אלא שסיבה אחרת הייתה לסגירתה, והשתלשלות העניין הייתה כך:

ב'זמן קיץ' תרע"ד, נוספו לישיבה "צעירים נחמדים" מירושלים ומפתח תקווה, בעלי "כוחות הגונים"⁹³. הייתה התחזקות גדולה ולא היה כל סימן לכך שזהו ה'זמן' האחרון בו תפעל הישיבה. בכ"ח אייר חגגו הרב ומשפחתו את יום הגיעם ארצה בתרס"ד⁹⁴. גם חג השבועות נחגג כתיקונו אצל הרב⁹⁵. התלמידים המשיכו ללמוד בשקידה עד סיום ה'זמן' – אב תרע"ד.

בחודש תמוז נסע הרב קוק לחו"ל, ל'כנסייה של אגודת ישראל' ולהבראה ממחלתו. התלמידים המסורים חשבו שרובם נוסע לשבוע-שבועיים (כמו שיצא למסע המושבות) ומשום כך לא טרחו כנראה לערוך מסיבת

⁹⁰ אכן, בחוברת 'חשבון בית המלאכה שערי תורה' מופיע מכתבו של הרב יעקב מאיר בשבח המוסד ותלמידיו, והוא מציין: "נמצאו בכללם אברכים תופשי תורה".

⁹¹ 'צבי קודש' עמ' 26.

⁹² ראה 'משמיע ישועה' עמ' 13-14, שם נכתב כי בעקבות המהומה בירושלים (עליה סופר לעיל) לא הגיעו מספיק תלמידים והישיבה נסגרה.

⁹³ 'אגרות הראי"ה' ח"ב איגרת תרפד.

⁹⁴ שם, איגרת תרפז.

⁹⁵ אודות החג ראה שם באיגרת תרפח-ט, תרצ, הממוענת אל הרצי"ה והרב חרל"פ.

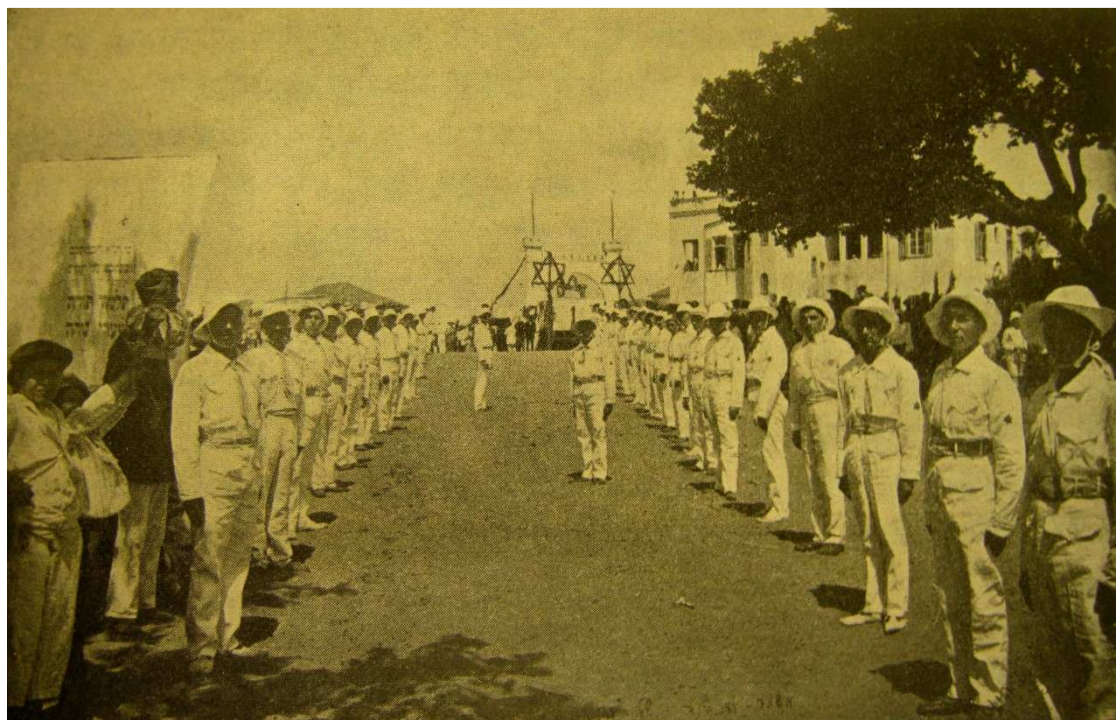

פרידה מיוחדת. אלא שאז פרצה מלחמת העולם הראשונה, ובעטיה נתקע הרב בחו"ל ולא יכול להגיע ליעדו – ואף לא לשוב ארצה. ועדיין חשב הרב שיוכל לחזור במהרה: "לולא העיכובים הייתי נוטה לשוב הביתה במוקדם בע"ה, אבל אי אפשר לדעת כעת מתי תהיה הדרך בטוחה, ביחוד בים, ולד' הישועה"⁹⁶. אין כל סיבה לחשוב שהישיבה לא פעלה במשך שנת תרע"ה, ולכל הפחות בזמן חורף⁹⁷.

בתוך זמן קצר התפשטה המלחמה לארץ ישראל, והגיעה לשערי יפו. או אז תושבי העיר כולם, ובתוכם גם תלמידי הישיבה, נפוצו והתפזרו ברחבי הארץ⁹⁸ (וחלקם לחו"ל⁹⁹) מאימת הצבאות הכובשים. הרב קוק, שהיה אז בחו"ל, שמע על פיזור הישיבה כנראה לראשונה רק מתוך מכתב שקיבל מאת אחד מהתלמידים (ר' יהושע קניאל) לאחר חורף תרע"ה¹⁰⁰.

כך שלמעשה, מעולם לא נסגרה הישיבה באופן רשמי, וסגירתה הזמנית הייתה רק בשל המלחמה. מאז נזנח חזונו של הרב אודות הישיבה ביפו, וחזון זה עודנו מצפה להמשך קיומו ולביסוסו.

במובן מסוים, ישיבת 'מרכז הרב' שהקים הרב בירושלים כעבור שנים יכלה להיחשב המשך טבעי של הישיבה ביפו¹⁰¹. לא במקרה מייסדה של 'מרכז הרב', ר' יצחק לוי, היה מבוגרי הישיבה ביפו, ותכנית הלימודים החדשנית, כפי שכתבוה הרב הנזיר והרב קוק, הייתה דומה לזו שהייתה ביפו. אלא שבירושלים כמעט ולא הוגשמה התכנית, ובעצם לא שוחזרה בהצלחה ישיבת יפו, בה הוגשמו התכניות הגדולות והנעלות של הרב, ליצור סדר חדש בלימוד.

תלמידי הת"ת 'שערי תורה' בטקס השיבה ליפו, לאחר מלחמת העולם הראשונה

⁹⁶ ראה 'אגרות הראי"ה' ח"ב איגרת תשב – תשג.

⁹⁷ מכך שהלל פרלמן ומאיר שכנו בביתו ביפו (הסמוך לישיבה) במשך חורף תרע"ה (ראה 'אגרות הראי"ה' ח"ג איגרת תשלד) יתכן שגם ישבו שם עוד בחורים והישיבה פעלה כסדרה.

⁹⁸ לעיל הבאנו ציטוט מאיגרת רש"ח קוק: "א"י [=אברהם יוסף] הרצפלד ביחד עם משפחת חותנו ר' א"א כהנא הנם בגליל". ר' יהושע קניאל כתב באותם ימים לרב: "...גם ישיבתנו הרוממה ביפו היתה למס ונתפרדה החבילה. רבים הלכו למדינת הים וגם אני הוכרחתי להפרד מהם ולנסוע ירושלימה". ר' זלמן שך גלה לפתח-תקוה, ועמו תלמידים נוספים מ'שערי תורה' וכן ספרי-התורה ששכנו במקום.

⁹⁹ ביניהם ר' הלל פרלמן ור' מאיר. וראה 'אגרות הראי"ה' ח"ג אגרות תשמ, תשפט.

¹⁰⁰ באיגרת תשד, כ"ב חשון תרע"ה, כותב הרב: "ועינינו תלויות לרחמי שמים לקבל ידיעה ברורה מאה"ק מכל יקירינו, לדעת שלומם ומעמדם, כי עו לא קבלנו חוץ ממכתב גלוי מבתי' תחי' שנכתב אחר יוה"כ כפי הנראה, שום מכתב מזמן יותר מאוחר". וראה איגרת תשכג-ד-ה בעניין הצורך הרחוק בכסף ל'שערי תורה' אך לא מפרט בתוך האגפים את הישיבה שלו.

¹⁰¹ הרב מתבטא גם בשם הזהה של שתי הישיבות: 'הישיבה המרכזית', על משמעותו הכפולה: מחד – השפעה על הארץ כולה, באופן סגולי, ובאופן מעשי ע"י שליחת בוגרי הישיבה לכהן כרבנים במושבות, ומאידך – מתקבים אליה תלמידים רחבי העולם היהודי

אחרית דבר

המבקר כיום בשכונת 'נווה שלום', יגלה כי המבנה של 'שערי תורה' הרוס, ושעריו הגדולים נעולים. בימים האחרונים (אדר תשע"ב) התמוטטו מספר קירות במבנה.

בנין הישיבה ממנה יצא אורו של הרב קוק לרחבי הארץ ובה נטמן הזרע לחיבור בין הישוב הישן והחדש, - סגור בפני הציבור הרחב.

אמנם היו כמה נסיונות בשנים האחרונות לשקם את המקום, אך ללא הצלחה (בין היתר משום שלא הושקע מחקר רציני בהיסטוריה של המקום). לאחרונה התאגדו כמה גופים ע"מ לשחזר את המקום במטרה לחדש את חזונו של הרב קוק ב'שערי תורה'. בסיס הפעילות בינתיים (עד לפתיחה המחודשת של 'שערי תורה') הינו בבית-הכנסת 'חברת ש"ס', הנושק ל'שערי תורה'. במקום נפתח חזיון אור קולי המספר את ספורם של בתי הכנסת העתיקים בנווה שלום.

כרגע אנו אוספים כל חומר היסטורי הקשור למוסד 'שערי תורה' ואגפיו השונים: בית המלאכה, הת"ת והישיבה הגבוהה. לפרטים: ttshaaretora@gmail.com.

כמו כן אנו מחפשים תורמים החפצים להשתתף בשיקום המקום. לאחר חודש ניסן תשע"ב יחלו שיעורים בספריו של רבי שם טוב גפן (אחד המורים בישיבת-הבחורים ב'שערי תורה') ע"י גב' רות בריד M.S.C בכימיה פיזיקלית במסגרת שיעורים חודשית. למעוניינים להגיע לביקור בבית הכנסת ולערוך בו שמחות משפחתיות אנא פנו לדניאל, גבאי בית הכנסת - 054-9953728.